گزارش یک

زهرا چیذری

خشکسالی پیاپی به سال چهارم رسید

اگر آمار دمایی ۵۰ سال گذشته را با چند هفته اخیر مقایسه کنیم، شاهد بی‌هنجاری مثبت دمایی بی‌سابقه طی چند هفته اخیر خواهیم بود

مدت‌هاست که چشممان در انتظار قطره‌ای باران به آسمان خشک شده‌است. پاییز به زمستان رسید، بدون آنکه بارانی ببارد. البته این نخستین سالی نیست که آسمان خست می‌کند و بارانی نمی‌بارد. امسال چهارمین سال خشکسالی است، اما امسال این خشکسالی محسوس‌تر است. همچنان که به گفته رئیس مرکز ملی اقلیم و مدیریت بحران خشکسالی سازمان هواشناسی کشور بارش‌های پاییزه نسبت به بلندمدت ۴۳درصد کاهش یافته‌است و حتی اگر بارش‌های زمستانه در حد نرمال باشد باز هم کم‌بارشی‌های چهارساله را جبران نمی‌کند. این در حالی است که پیش از این پاییز امسال پر باران پیش‌بینی شده‌بود! از سوی دیگر آبان و آذر بی‌هنجاری دمایی بسیار زیادی نسبت به نرمال داشته است، به‌گونه‌ای که اگر آمار دمایی ۵۰ سال گذشته با چند هفته اخیر را مقایسه کنیم، شاهد بی‌هنجاری مثبت دمایی بی‌سابقه طی چند هفته اخیر خواهیم بود.

حال و روز هوا این روزها مانند سال‌های پیش خوب نیست. آلاینده‌های جوی وضعیت هوای تهران و شهرهای بزرگ را در محدود قرمز و نارنجی قرار می‌دهد و تبعات این آلودگی‌ها گریبانگیر سلامت مردم می‌شود. بر اساس اعلام شرکت کنترل کیفیت هوای تهران، از ابتدای سال فقط ۹ روز هوای پاک داشته‌ایم. در سال جاری و براساس روز شمار شاخص آلودگی تا امروز ۳ دی ۱۴۰۲ کیفیت هوای پایتخت، ۹ روز در وضعیت پاک، ۱۸۳ روز در وضعیت قابل قبول، ۷۶ روز در وضعیت ناسالم برای گروه‌های حساس و ۱۰ روز ناسالم برای همه شهروندان بود. حالا آنطور که جعفر جندقی، رئیس مرکز سلامت محیط و کار وزارت بهداشت می‌گوید بررسی‌ها نشان داده از سال ۱۴۰۰ مرگ و میر ناشی از آلودگی هوا در ایران تا سال ۱۴۰۱ بیش از ۳۰درصد افزایش داشته‌است! در چنین شرایطی است که تنها باد و باران می‌تواند به دادمان برسد و لااقل برای چند روز یا چند ساعت هوا را پاک کند؛ بارانی که نمی‌بارد!

■ پیش‌بینی‌هایی که درست از آب در نیامد!

تابستان امسال بود که صادق ضیاییان، مدیر کل هشدار سریع سازمان هواشناسی کشور گفت: «اغلب مدل‌های پیش‌بینی از پاییز و زمستان نرمال و پربارش خبر می‌دهد که انتظار داریم بارش‌های پاییز امسال زودتر از موعد شروع شود.»

طبق توضیحات وی دمای هوا در پاییز امسال خیلی خنک نیست و در حد نرمال است، اما تمام مدل‌های پیش‌بینی تا این لحظه از پاییز پربارش‌تر نسبت به پاییز سال گذشته و هم نسبت به دوره بلندمدت خبر می‌دهد. این پیش‌بینی اما درست از آب در نیامد!

حالا احد وظیفه، رئیس مرکز ملی اقلیم و مدیریت بحران خشکسالی سازمان هواشناسی کشور از کاهش ۴۳ درصدی بارش‌های پاییزه نسبت به بلندمدت خبر می‌دهد.

■ چهارمین سال خشکسالی

وظیفه وضعیت بارش‌ها در کشورمان را اینگونه ترسیم می‌کند: «میانگین بارش‌های کشور طی پاییز ۳۴ میلی‌متر ثبت شد، این در حالی است که به صورت نرمال باید از ابتدای سال آبی تاکنون ۶۰میلیمتر بارندگی دریافت می‌کردیم. این میزان بارش ثبت‌شده نشان می‌دهد که ما با کاهش جدی بارندگی مواجه هستیم، به عبارتی ۲۶ میلیمتر معادل با ۴۳ درصد کمتر از میانگین بلندمدت بارندگی دریافت کردیم. سال گذشته در این بازه زمانی ۳۳ میلیمتر بارش در کشور ثبت شد، بنابراین در سال جاری حدود یک میلیمتر میانگین بارش‌ها نسبت به سال گذشته بیشتر بوده‌است، اما به‌طور کلی با میانگین بلندمدت اختلاف زیادی دارد.»

رئیس مرکز ملی اقلیم و مدیریت بحران خشکسالی سازمان هواشناسی کشور تأکید می‌کند: «از سال آبی ۱۳۹۹ تا ۱۴۰۲ سه سال خشکسالی را پشت سر گذاشتیم و امسال در چهارمین سال خشکسالی پیاپی هستیم.»

■ میانگین دمایی بالا

به گفته وظیفه کشور طی پاییز امسال میانگین دمایی بالاتری را نسبت به سال گذشته تجربه کرد، به‌گونه‌ای که طی هفته‌های گذشته غالب نقاط کشور دمایی بیش از نرمال را تجربه کردند. میانگین دمای هوا از ابتدای پاییز حدود ۱۶/۷ درجه سانتیگراد ثبت شد، این در حالی است که در بلندمدت دمای این بازه زمانی ۱۴/۶ درجه سانتیگراد بوده بنابراین دمای هوا در پاییز سال جاری نسبت به بلندمدت ۲/۱ درجه سانتیگراد افزایش داشته و این عدد بسیار بزرگی است.

وظیفه ادامه می‌دهد: «با بررسی هفتگی و ماهانه وضعیت دمایی در می‌یابیم طی برخی هفته‌های آذرماه میانگین دمای مناطق فصلی شمال کشور بین ۷ تا ۱۰ درجه سانتیگراد بیش از نرمال بود و گرمای بی‌سابقه‌ای را در عرض‌های شمالی و مناطق سردسیر شمال کشور - که استان تهران را نیز در بر می‌گیرد - تجربه کرده‌ایم.»

رئیس مرکز ملی اقلیم و مدیریت بحران خشکسالی سازمان هواشناسی کشور درباره علت این کم‌بارشی‌ها اینگونه توضیح می‌دهد: «از جمله دلایلی که موجب می‌شود تا سامانه بارشی فراوانی بر کشور وارد نشود، گرمای هوای بیش از حد نرمال پاییز سال جاری است. آبان و آذر بی‌هنجاری دمایی بسیار زیادی نسبت به نرمال داشته‌است، به گونه‌ای که اگر آمار دمایی ۵۰سال گذشته با چند هفته اخیر را مقایسه کنیم، شاهد بی‌هنجاری مثبت دمایی بی‌سابقه طی چند هفته اخیر خواهیم بود.»

■ بحران خشکسالی

از نگاه رئیس مرکز ملی اقلیم و مدیریت بحران خشکسالی سازمان هواشناسی کشور نکته بسیار مهم این است که با طولانی‌تر شدن خشکسالی، تأثیرات منفی آن نیز بیشتر و شدیدتر می‌شود. هاشم امینی، مدیر عامل شرکت مهندسی آب و فاضلاب کشورهم با تأکید بر اینکه درحال گذراندن چهارمین سال پیاپی خشکسالی در کشور هستیم، می‌افزاید: «به‌رغم پیش‌بینی‌های سازمان هواشناسی مبنی بر بارش‌های نرمال و فرانرمال، متأسفانه شاهد کاهش بارش‌ها در پاییز امسال بوده‌ایم.» امینی با بیان اینکه کاهش بارش‌ها نگرانی‌ها در حوزه منابع آب کشور را افزایش داده‌است، می‌افزاید: «در چنین شرایطی وظایف ما بیشتر می‌شود و باید مدیریت علمی و جهادی در زمینه تأمین آب و مصرف آن داشته‌باشیم.»

به گفته وی بیلان منفی در سفره‌های آب زیرزمینی و کاهش میزان بارش‌ها، شرایط تأمین پایدار آب را به چالش می‌کشد؛ هر چه منابع آب سطحی کاهش یابد، برداشت از منابع آب زیرزمینی افزایش می‌یابد و با تشدید بیلان منفی سفره‌های زیرزمینی، شاهد افزایش فرونشست‌ها نیز در نقاط مختلف خواهیم بود.

■ امیدواری به بارش‌های نرمال در زمستان

تازه اول زمستان هستیم و هنوز به باریدن آسمان امیدواریم، اما آیا می‌توان به بارش‌های زمستانه و از آن مهم‌تر پیش بینی‌های هواشناسی امید بست؟

رئیس مرکز ملی اقلیم و مدیریت بحران خشکسالی سازمان هواشناسی کشور درباره وضعیت دمای کشور در زمستان به ایسنا می‌گوید: «به طور کلی میانگین دمای کشور در زمستان بیش از حد نرمال پیش‌بینی می‌شود. مدل‌های عددی که شبیه‌سازی جو برای پیش‌بینی آینده نشان می‌دهند، بیانگر این هستند که دمای میانگین فصل زمستان به‌طور نسبی ۱ تا ۱/۵ درجه سانتیگراد و در عرض‌های شمالی تا ۲ درجه سانتیگراد بیش از نرمال است.»

وی درباره بارندگی‌های کشور طی زمستان اینگونه توضیح می‌دهد: «به دلیل اینکه مدل‌های زیادی برای شبیه‌سازی وجود دارد، برخی از مدل‌ها شرایط مایل به کم‌بارشی و برخی مدل‌های دیگر نیز شرایط نرمال و اندکی بیش از نرمال دارند و نشانگر شرایطی هستند که بیشتر به سمت نرمال گرایش دارد و انتظار داریم بر اساس خروجی مدل‌ها بارش‌ها در حد نرمال باشد.»

■ تنش آبی در نیمه دوم سال حتمی است

وظیفه که نمی‌خواهد دوباره پیش‌بینی‌های سازمان متبوعش نادرست از آب در بیاید، تأکید می‌کند: «تمام این پیش‌بینی‌ها در حد احتمالات است و نمی‌توان به‌طور صد در صد به آنها استناد کرد همچنین نکته مهم و قابل توجه این است که وضعیت دمایی قابل پیش‌بینی‌تر از میزان بارندگی‌ها است، چراکه متغیرهای بسیار زیادی در میزان بارندگی تأثیرگذار است و نمی‌توان پیش‌بینی دقیقی درباره میزان بارش‌های زمستانه ارائه داد، اما به طور کلی شرایط نرمالی مورد انتظار است.»

به گفته وی در پاییز حدود ۲۵ درصد بارندگی کشور تأمین می‌شود، اما از این میزان حدود ۴۴ درصد بارندگی‌ها کمتر از نرمال بود. این عدد و رقم بسیار بزرگی است، بنابراین تاکنون حتی ۱۰ تا ۱۵ درصد بارش امسال را دریافت نکرده‌ایم و حتی اگر زمستان پربارشی هم داشته باشیم باز هم جبران این کم‌بارشی بسیار دشوار است.

وظیفه با تأکید براینکه با کمبود جدی منابع آبی مواجه هستیم، می‌گوید: «حتی اگر بارش‌های زمستانی در حد نرمال نیز باشد به دلیل کمبود جدی آب طی سال‌های گذشته و پاییز سال جاری، کمبودهای گذشته جبران نمی‌شود و از نیمه‌دوم بهار با تنش شدید آبی در بسیاری از نقاط کشور مواجه خواهیم شد.»

گزارش ۲

سمیرا خباز

حریم بیمار، قربانی رویه‌های غلط درمان

فضای درمانی در کشور ما به گونه‌ای است که حریم بیماران در آن رعایت نمی‌شود

حریم خصوصی بیمار مدت زیادی است که در رسانه‌ها مطرح می‌شود. همه معترفند به‌رغم قانون و آیین‌نامه، در بیمارستان‌ها و مراکز درمانی، حریم بیمار رعایت نمی‌شود. وجود پزشکان مرد در اتاق‌های جراحی زنان یا شوخی‌های خارج از عرف بر سر بیمار، از جمله مواردی است که بارها مورد اعتراض بیماران مراجعه‌کننده به مراکز خصوصی و دولتی است. «جوان» در این رابطه گزارشی تهیه کرده‌است.

بار دیگر طرح یک سؤال درباره رعایت حریم بیمار در فضای درمانی، باز هم سر یک زخم قدیمی را باز کرد. این‌بار یک جامعه‌شناس با طرح این سؤال با انبوهی از واکنش‌های همدلانه از سوی دنبال کننده‌هایش مواجه می‌شود. سؤال او این است: خیلی از خانم‌ها و حتی آقایان از عدم امنیت جنسی و تجربه آزارهای جنسی و روانی در محیط بیمارستان و مراکز درمانی خاطرات بدی دارند، مثل وجود نداشتن لباس مناسب، انجام کارهای درمانی و پاراکلینیکی از سوی جنس مخالف، رفتارها و محیط‌های نامناسب جنسی در زمان زایمان، عدم‌رعایت حدود شرعی یا حتی با دیدگاه غربی آن که هر گونه تجربه نگاه، لمس و آزار جنسی فیزیکی می‌تواند برای مدت‌های طولانی آزاردهنده باشد.

پرسشگر که سید کمیل حسینی، پژوهشگر حوزه جنسیت و جامعه‌شناس است، می‌گوید با طرح این سؤال در صفحه شخصی‌اش در اینستاگرام با انبوهی بازخوردهای منفی از شرایط ناامن درمانی مواجه شده‌است.

■ از حضور تکنیسین‌ها و نیروهای خدماتی مرد تا کارورزان

خانمی نوشته‌است: موقع سزارین فرزندم، حتی نیروی خدماتی هم نظاره‌گر فرایند زایمانم بود، پزشک بیهوشی هم مرد بود و حین جراحی درباره مراحل مختلف زایمان او نظر می‌داده‌است و این شرایط فشار روحی بسیاری برای او به همراه داشته‌است.

خانم دیگری از تجربه اخیر خود و زایمانش در یکی از بیمارستان‌های خصوصی کرج می‌گوید که اتاق عمل پر از مرد بوده و این تجربه تلخ هنوز هم او را آزار می‌دهد.

کاربر دیگری از معاینه پیش از جراحی از سوی کارورزی‌های مرد گلایه می‌کند. خانمی از نبود لباس‌های پوشیده حتی در بیمارستان‌هایی که از سوی نهادهای خاص اداره می‌شود، شکایت کرده‌است.

شخصی از اخبار تجاوز در زمان بیهوشی بیمار ابراز نگرانی کرده و فردی دیگر که خود را مهندس پزشکی یک بیمارستان خصوصی معرفی کرده‌است بر عدم رعایت حریم شخصی در اتاق عمل تأکید می‌کند.

■ توهین و تحقیر به بهانه مادر شدن

در این میان برخی هم از زایمان در محیط‌های کاملاً زنانه یک بیمارستان سخن گفته و آن را تجربه شیرینی می‌دانند، هر چند عدم رعایت حریم زن و مرد نمی‌شناسد، کما اینکه چندی پیش در فضای مجازی درباره توهین و تحقیرهای برخی ماماها و پزشکان زن حین وضع حمل تجربیات زیادی منتقل شد.

در میان پاسخ به سؤال این پژوهشگر هم بر این موضوع تأکید شده‌است و شخصی بر رعایت نکردن حریم شخصی از سوی خانم‌های پزشک و پرستار گلایه دارد و می‌گوید: وقتی در میان دردهای زایمان صدای مادر بالا برود انواع بلاها سرش می‌آید از آزار کلامی و انواع و اقسام توهین‌ها تا رفتارهای درمانی خشن! او که دوبار تجربه زایمان را داشته و برای بار دوم به بیمارستان بخش خصوصی مراجعه کرده‌است، تنها تفاوت این دو مرکز را در هزینه‌ها می‌داند و تأکید می‌کند: علت افسردگی پس از زایمانش همین تجربه تلخ و آزارهایی بوده که نمی‌توانسته به کسی منتقل کند.

■ وقتی در کشورهای اروپایی انتخاب جنسیت کادر وجود دارد، اما در ایران نه!

به دنبال شخصی بودم که تجربه وضع حمل خارج از ایران را داشته باشد. خانم محمدی را که دو فرزندش را در یکی از کشورهای اروپایی به دنیا آورده‌است، به من معرفی می‌کنند. او که زن محجبه‌ای است، شرایط پذیرش بیمارستان‌های این کشور غربی را اینطور توضیح می‌دهد که در زمان پذیرش در فرمی که به مراجعه‌کننده داده می‌شود، از او پرسیده می‌شود تمایل دارد کادر اتاق عمل را زنان تشکیل بدهند یا مردان!

او می‌گوید: بالطبع من با توجه به شرایط شرعی و اعتقادی خودم، درخواست حضور کادر زنانه را کردم و کاملاً این مسئله از سوی بیمارستان رعایت شد.

نکته جالب‌تر اینکه خانم محمدی می‌گوید: با توجه به حدود شرعی برای آماده شدنم برای حضور در اتاق عمل به من کمک کردند و پوششی شبیه مقنعه را به من دادند، در حالی که بارها برای هر کدام از زنان و دختران ایرانی در محیط‌های درمانی کشور نسبت به رعایت حجاب و دریافت خدمات چالش‌هایی به وجود آمده‌است.

البته نمی‌توان اخبار تجاوز در محیط‌های درمانی غربی را که گهگداری از رسانه‌ها شنیده می‌شود، نادیده گرفت و فضای درمانی در این کشورها را هم کاملاً امن و مناسب دانست.

■ رعایت حدود شرعی در فضای درمانی برای بیماران سخت است

شاهمیر، خانم پزشک جوان و محجبه‌ای است که در گفت و گو با «جوان» از نبود حریم در بیمارستان‌ها و مراکز درمانی برای زنان تأیید می‌کند و می‌گوید «متأسفانه رعایت حدود شرعی برای بیماران در مراکز درمانی به سختی ممکن است، بخصوص در شرایط عمل جراحی و بیهوشی که دیگر بیمار توانایی مدیریت شرایط و حریم شخصی‌اش را ندارد.»

این موضوع مورد تأیید حسینی به عنوان جامعه‌شناس نیز قرار گرفته و می‌گوید: در میان آزارهای جنسی، در مراکز درمانی چون عموماً فرد آگاه به شرایط خود نیست و شاید توانایی دفاع از خود را ندارد و به طور کلی فضا برای آزارها بیشتر است، موارد تجاوز نیز افزایش می‌یابد. فرض کنید اگر حین معاینه پزشکی حدود شرعی از سوی پزشک رعایت نشود، شرایط برای مقابله بیمار کم است.

■ نیازمند یک کنش جدی اجتماعی در مقابل آزارگری در فضای درمانی هستیم

حسینی با توجه به شرایط موجود جامعه و انبوهی از گلایه‌ها و انتقادات از فضای درمانی از وجود این دست آزارها، آن را نیازمند یک کنش جدی اجتماعی دانست و ابراز داشت: دردی که آزاردیده در فضای درمانی تجربه می‌کند، عموماً غیرقابل جبران است و تا آخر عمر با آن می‌ماند.

وی با اشاره به اینکه در میان آزارهای جنسی در کشور ما، گاهی حریم روانی بیمار رعایت نمی‌شود، می‌گوید: حتی با نگاه‌های انسان‌گرایانه هم این حریم‌شکنی می‌تواند تبعات روانی داشته باشد، کما اینکه در میان روایت‌هایی که این مدت شنیده‌ام متوجه شدم، برخی کشورها اگر بفهمند مراجعه‌گر به محیط‌های درمانی، یک زن مسلمان است، شرایط را برای رعایت حدود او فراهم می‌کنند، یعنی حتی در فرهنگ سکولار هم احترام به حریم نگرشی افراد باید رعایت شود.

■ تبعات جبران‌ناپذیر عدم‌رعایت حریم جنسی در فضای درمانی

حسینی با تأکید بر اینکه غیر از ابعاد جسمانی تجاوز که حتی در فرهنگ سکولار غربی هم مورد توجه قرار گرفته‌است، بر احترام به فضای روانی و اعتقادی تأکید می‌شود، علت این حساسیت را اینطور تشریح می‌کند: این مسئله نوعی عدم امنیت روانی را در جامعه به وجود می‌آورد که تبعات جبران‌ناپذیری در سطح جامعه دارد.

بنابراین شاید در فضای بیمارستان‌ها و دیگر مراکز درمانی ما موارد تجاوز به عنف و آزار فیزیکی جنسی محدود باشد، اما فضای عدم رعایت حریم بیمار بر این فضاها غالب شده‌است. همانطور که انبوهی از روایت‌های این گزارش زنانه که در امنیت روانی به زیست جنسی‌شان بی‌توجهی شده‌بود، گلایه داشتند.

حسینی تصریح می‌کند: شاید بتوان بخشی از آزارهای فیزیکی را با طراحی لباس مناسب جبران کرد، همانطور که از برخی کشورهای سکولار گزارش می‌شود چیزی شبیه مقنعه برای رعایت حدود هنگام دریافت خدمات درمانی به زنان مسلمان پوشانده می‌شود، اما علاوه بر حوزه پوشش، در حوزه روابط می‌بینیم که در محیط‌های درمانی و جراحی، مراجعه‌گر با انبوهی از نامحرمان مواجه است که فضای ناامنی را برای او به وجود می‌آورند. این ناامنی روانی آن هم در یک جامعه مسلمان، آثار و تبعات منفی را به دنبال دارد، از افسردگی و از دست دادن لذت‌های لحظات نخست تجربه مادری تا ایجاد ناامنی برای خانواده‌ها و ترس از درمان در نتیجه خارج شدن درمان از محیط درمانی مناسب!

وی تأکید کرد: آنچه در فضای درمانی روال شده‌است، بر مبنای همین تجربیاتی است که از سوی کاربران و دیگر افراد جامعه شرح داده می‌شود و رعایت حریم‌ها استثناست و این برای حکومت اسلامی که باید فضای امن درمانی گسترش دهد، جای تأمل دارد.

گفتنی است هر چند در سال ۱۳۷۷ به این منظور قانونی به نام «قانون انطباق امور اداری و فنی مؤسسات پزشکی با موازین شرعی» با قید دو فوریت به تصویب مجلس پنجم رسید و بعد از آن به دولت نیز ابلاغ شد، اما به‌رغم این قانون هنوز با گذشت حدود ۲۰ سال بدیهی‌ترین نکات درباره حریم شخصی و شرعی بیمار در مراکز درمانی رعایت نمی‌شود.

■ حضور مردان در اتاق عمل ضرورت درمانی است، اما بیمار حق انتخاب دارد

سید علی انجو، دبیر کمیته ملی اخلاق بالینی وزارت بهداشت درباره آخرین وضعیت اجرای این قانون گفته‌است که یکی از دلایل حضور آقایان هنگام عمل زایمان، مسئله آموزش است. چون دانشجوهای رشته پزشکی باید برای طی کردن دوره آموزشی خود در اتاق عمل حضور داشته‌باشند و آموزش ببینند. این هم شامل دانشجوهای خانم و هم دانشجوهای آقا می‌شود!

وی حضور این دانشجوها را در اتاق زایمان ضرورت آموزش عنوان می‌کند و می‌گوید: رشته زنان و زایمان یکی از چهار رشته اصلی در آموزش‌های بالینی است. اطفال، داخلی، جراحی و زنان و زایمان چهار رشته اصلی در آموزش پزشکی هستند که هر فارغ‌التحصیل این حوزه باید در آنها به اندازه قابل‌توجهی دانش و مهارت کسب کرده‌باشد تا پزشک خوبی شود.

اما آنچنان که دبیر کمیته ملی اخلاق بالینی وزارت بهداشت تأکید می‌کند، این است که بیمار حق دارد تعیین کند چه کسی بالای سرش باشد یا نباشد، زیرا این حریم خصوصی بدنی و معاشرتی بیمار است. حریم خصوصی بیمار دسته‌بندی‌های مختلفی از جمله حریم خصوصی فیزیکی- پیرامونی، فیزیکی- بدنی، اطلاعاتی و معاشرتی دارد. در حوزه حریم خصوصی فیزیکی پیرامونی و بدنی بیمار حق دارد که بگوید: «این فرد بدن من را ببیند یا نبیند.» به علاوه مراعات قواعد دینی و ارزش‌های مذهبی بیماران از نظر اخلاق پزشکی وظیفه حرفه‌ای کارکنان سلامت اعم از پزشک، پرستار و سایر همکاران است. رعایت این موضوع حق بیمار، تکلیف و وظیفه وزارت بهداشت است، زیرا باید بتواند بدون تعطیل‌شدن آموزش پزشکی، برای کسانی که نمی‌خواهند حریم خصوصی‌شان مخدوش شود، این امکان را فراهم کند تا بدون آنکه فرد مجبور باشد تعرفه اضافی پرداخت یا از کیفیت خدمات درمانی کاسته شود، انتخاب کند که چه کسی بالای سر او باشد.

یادداشت

رضا باقری پور/ پژوهشگر سیاستگذاری عمومی دانشگاه تهران

مشاوره سیاستی در آزمون حجاب

چگونه برخی از اندیشکده‌ها و مشاوران سیاستی با رویکرد غیرحرفه‌ای خطرآفرین می‌شوند؟

از بین تعاریفی که برای سیاستگذاری ارائه شده، یک تعریف هم وجود دارد که به‌رغم ظاهر طنزآمیز آن، واقعیت جدی دنیای سیاست را به خوبی نشان می‌دهد؛ مطابق این تعریف، سیاست یعنی «در دست داشتن یک راه‌حل و جست‌وجوی یک مشکل برای آن.»

برخی مشاوره‌ها به سمت نظام تصمیم‌گیری برای تعلیق و لغو هنجار شرعی پوشش چیزی از همین جنس بود. مناقشه اخیر پنجره فرصتی برای طرح ترجیحاتی بود که قبلاً مجال بروز نمی‌یافت. بحران‌های هویت‌محوری و جریان اصلی همان فرصت‌های گروه‌ها و هویت‌های حاشیه‌ای است. همه توصیه‌های سیاستی، از یک زمین بلند نشده‌اند و مسئله‌مندی‌های مختلف دارند. پس هر توصیه که به سمت تصمیم‌گیران می‌رود، الزاماً تدبیری برای بسامان شدن وضع سیستم یا نظام نیست، بلکه فرصتی برای قلمروگشایی یک هویت یا جماعت حاشیه‌ای در سیستم است.

اما می‌توان اندیشکده‌ها یا مشاوران یا افرادی را که ظرفیت کنش مشاوره به نظام تصمیم‌گیری داشتند، یافت که به‌رغم تعهد به نظام سیاسی و ماهیت اسلامی آن باز در مسیری مشابه با دسته فوق ارائه می‌دهند. موضوع حجاب از کدام خصیصه سیاستگذاری در ایران رنج می‌برد؟ مشاوره سیاستی به کدام عارضه مبتلاست؟

البته مجامع اندیشه‌ورز و شخصیت‌ها و نهادهای مشاوره‌ای موفق هم وجود داشته که از قضا روشمندترین توصیه‌ها متعلق به آنهاست، اما این یادداشت سویه آسیب‌شناسانه دارد و طبعاً اشتباهات را سوژه‌ی تمرکز کرده‌است.

■ بی‌بنیادی نظرورزانه (تئوریک)

برخی اندیشکده‌ها و مشاوران ما به چیزی که فعلاً نام آن را «صنعت فکر و سیاست» می‌گذاریم، نرسیده‌اند. کیفیت عمل آنها بیشتر به «مونتاژ» نزدیک است. مشاوران سیاستی خود را ملزم به عمل‌گرایی می‌دانند و این البته درست است، اما مشکل آنجایی آغاز می‌شود که عمل‌گرایی را بیشتر از یک استاندارد حرفه‌ای، به دستگاه معرفتی خود نیز تعمیم دهند. به نحوی عمل‌گرایانه، دین‌اندیشی کنند؛ به نحوی عمل‌گرایانه، اخلاق‌اندیشی کنند و...

اگر چه باید مبتنی بر ارزش‌های مسلم خود و به نفع متعین ساختن این ارزش‌ها عمل‌گرا باشید، اما نه اینکه به حیث معرفتی به چیزی که اصطلاحاً پراگماتیست خوانده می‌شود، تبدیل شوید. برای اینکه تعریف «مونتاژکاری» در سیاستگذاری کامل شود، توضیح پایین نیز لازم است.

دوم اینکه مشاوران پراگماتیست، البته رویکرد روشنی به مفاهیم اساسی اجتماع ندارند. چه خاصه اینکه فضای اندیشکده‌ای و سیاستگذاری یک فضای بین‌رشته‌ای بوده و دانشجویان با پایه‌های تحصیلی مختلف حتی در حد تحصیلات مبتدی دانشگاهی نیز فرصت اندیشیدن و بازاندیشیدن در مفاهیم اساسی از قبیل قدرت، حکومت، هویت و مشروعیت را نداشته‌اند.

در چنین وضعی، کسی که وظیفه سیاست‌سازی و مشاوره دارد، به ناچار به «مشهورات» پناه می‌برد. او تصور می‌کند نگرش‌ها همین است که در فضای رسانه یا فضای رسانه- دانشگاه وجود دارد. چنین مشاوری به شدت متأثر از رسانه یا به عبارت بهتر، جریان قوی رسانه قرار دارد. موج رسانه، او را نیز با خود می‌برد. تعارف را باید کنار گذاشت و اقرار کرد که دانشگاه هم بازتاب معرفت کارساز برای نظام سیاسی نیست و کلیشه‌های روشنفکری به صورت سنتی در آن برتری دارد. اکنون خط مونتاژ سیاست ساخته شد! یعنی یک مشاور پراگماتیست به علاوه گزاره‌های کلیشه‌ای از قبیل «جامعه خودش را کنترل می‌کند»، «الزام بر هنجار پوشش موجب شکاف اجتماعی شده» که قرار است تبدیل به سیاست شود.

■ چیستی شواهد و معضل آمارهراسی

شواهدمحوری یک استاندارد مهم برای سیاستگذاری است. مشاور و پژوهشگر باید تفسیر و ادعای خود را با توسل به شواهد معتبر کند. تا اینجا نکته‌ای برای تشکیک وجود ندارد، اما این یک واقعیت است که درک فضای سیاستگذاری کشور از مقوله شواهد، عددگونه، دیجیتالی و رقومی است. در این فضا، آمار، نظرسنجی، تحلیل داده‌های کلان و موارد از این قبیل شواهد شمرده می‌شود. جذابیت حاصل از بداعت و جدید بودن اینگونه شواهد، برق چشم تصمیم‌سازان را ربوده و آنها را از مهم‌ترین شواهد ممکن من جمله «تاریخ» غافل کرده‌است. چه شاهدی مهم‌تر از تاریخ؟

داده و عدد تبدیل به مد (fashion) سیاست‌پژوهی کشور شده و این مدها تا کمی عادی شوند و تب‌شان بخوابد، همیشه آسیب‌هایی رسانده‌اند؛ شاید هیچ موضوعی مثل حجاب از این مد آسیب ندید. تکیه به اعداد و نظرسنجی‌ها محدوده دید تصمیم‌سازان را به شدت کاهش می‌دهد. آنها را وامی‌دارد تا پهنه حجاب را در دوسال یا نهایتاً ۲۰ سال اخیر درنظر بگیرند؛ به تبع این حتی ماهیت مسئله برای آنها دگرگون می‌شود. غفلت از ابعاد تاریخی- سیاسی موضوع باعث می‌شود تا شاکله بحث در مورد حجاب آنقدر سطح پایین شکل بگیرد که گویی این موضوع یک سیاست (policy) مانند اصلاح یارانه‌های انرژی یا افزایش مالیات کارتخوان‌هاست.

کمتر اندیشکده‌ای تاریخی و هویتی به این مسئله می‌پردازد و اگر صراحت داشته باشیم باید بگوییم که کمتر اندیشکده‌ای توان چنین تفکری دارد. ادراک هویتی و رسیدن به یک چارچوب فکری موضوعیت درجه چندم فضای اندیشکده‌ای ما (به جز موارد انگشت‌شمار) نیز نیست.

■ آمارهراسی

دنباله‌روی از مشهورات و اقامه برهان تنها بر پایه افکار عمومی از اندیشکده یک موجودیت دنباله‌رو می‌سازد. افکار عمومی در ظرف رسانه قالب می‌گیرد؛ این وضعیت وقتی وخیم‌تر می‌شود که می‌دانیم برتری رسانه‌ای نیز با جریان یا جریان‌های اسلامی و ملی و آبادگر نیست. رسانه‌های فرامرزی، تهاجمی، ویران‌طلب، ارزش‌ستیز و در یک کلام استعماری بنا به موقعیت اعتراضی- تهاجمی خود بر بستر نابسامانی‌های اقتصادی، تریبون قدرتمندی شده‌اند که به صورت لحظه‌ای و مصنوعی فرکانس افکار عمومی را تغییر می‌دهد. یک اندیشکده با اتکا صرف به پیمایش و افکارسنجی تبدیل به شاخه سیاستی این رسانه‌ها و مبدأ تأمین مالی آنها یعنی دول متخاصم می‌شود.

اما حتی مشکل از نظرسنجی‌ها نیست. در لابه‌لای اینها نیز می‌توان بصیرت‌هایی به نفع تحکیم قدرت و اقتدار حاکمیت و روش‌های اصولی دفاع از ارزش‌ها یافت، اما وقتی رویکرد متأثر از رسانه بوده و به نحوی مرعوب و ترسو شده‌است، حتی از شواهد هم جنبه منفی و تضعیف‌کننده آن را می‌بیند و طبعاً توصیه‌های آمیخته به ترس و عقب‌نشینی و البته تضعیف‌کننده ارائه می‌دهد. به‌عنوان‌مثال نظرسنجی یک مرکز معتبر ملی که حدود چهار ماه پیش صورت گرفته مشخص می‌کند ۱۱/۸ درصد از افراد اعلام کرده‌اند که زنان خانواده‌شان اقدام به کشف حجاب می‌کنند. از طرفی دیگر وقتی از همان افراد در رابطه‌با میزان بی‌حجابی در جامعه سؤال شد، نزدیک به ۴۳ درصد جامعه را بی‌حجاب ارزیابی کردند. تأثیر رسانه و شکل‌گیری ادراک مصنوعی و دست‌ساخته در افکار عمومی به خوبی پیداست! یعنی افراد پنداشتشان از بی‌حجابی بسیار بیشتر از چیزی است که واقعاً در جامعه و در بین خودشان وجود دارد. آنها مبتنی بر همین ادراک خلاف واقع، نسبت به مسائل حکم می‌کنند.

و البته مشاوره سیاستی و اندیشکده‌ها توصیه‌های خود برای پس‌زدن حجاب قانونی و رهاسازی صحنه منازعه ارزش‌ها در کشور را مبتنی بر همین ادراکات نادرست صورت‌بندی می‌کنند.

آمارها و نظرسنجی شاید با هر چیز دیگری در مخالفت قرار بگیرد؛ کمک به جبهه مقاومت، اصلاحات اقتصادی، افزایش مبادی مالیاتی، فیلترینگ، شورای نگهبان، صنعت و دانش هسته‌ای چرا از این موارد آغاز نکنیم؟ البته برای مشاوران و اندیشکده‌هایی که روش و رویکرد اشتباه دارند، هنوز دیر نشده‌است. روش اشتباهی که در حجاب پیش گرفته‌شده به مابقی حوزه‌ها نیز می‌تواند تسری یابد و بنیادهای دولت- کشور جمهوری اسلامی ایران را با پتک آمارهراسی و کلیشه‌باوری نابود کند. هیچ خرد سالمی تصمیم‌گیری در مورد امهات کشور و بنیادهای هویتی یک ملت را با متر و خط‌کش افکار عمومی که درذات خود ناپایدار و کوتاه‌مدت و دستکاری‌شده‌است، اندازه‌گیری نمی‌کند. بخش عمده‌ای از سیاست و جوهره سیاستمداری چنان که مورگنتا پدر رویکرد واقع‌گرایی در روابط بین‌الملل می‌گفت «جهت‌دادن و هدایت افکار عمومی» است و نه دنباله‌روی.